

naixença, evolució i misticisme de la sardana

per
JOSEP RECASENS i ADROHER

Prestigioses firmes han estudiat i lloiat a bastament des de les més diverses òptiques la nostra dansa reina, però sempre hi quedarà quelcom per afegir-hi; nous criteris i altres punts de vista que poden ajudar-nos a enriquir els coneixements que d'ella ja tenim. Tres aspectes m'han semblat interessants d'analitzar:

- **Els orígens i la seva evolució.**
- **La seva inqüestionable espiritualitat.**
- **La providencial figura reformista de Pep Ventura.**

La naixença de la sardana es perd en la llunyania dels segles, mes podem veure clarament que existeix un evident aiguabarreig amb els principis del contrapàs. El nom sardana pot tenir diverses procedències, però l'opinió més generalitzada es decanta envers la tesi que podia haver evolucionat de la toponímia de la comarca gironina de la Cerdanya, o bé de l'illa de Sardenya.

La paraula sardana amb algunes variants es troba emprada en documents que porten les dates següents:

- Sardana, en català, Olot, 5 d'agost de 1552.
- Sardana, en català, Olot, 31 de desembre de 1553.
- Cerdana, en castellà, Barcelona, 1591-1659.
- Sardanas, en català, Vic, 1592.
- Sardana, en català, Barcelona, 1602-1605.
- Sardanas, en català, Igualada, 22 d'agost de 1610.
- Cerdanas, en castellà, 1611.
- Sardanilla, en castellà, Barcelona, 1647.

Curiosament podem adonar-nos de com el contrapàs passà de llarg a curt, i la sardana ho realitzà a l'inversa de curta a llarga, el que sí queda clar és que quan trobem documents dels segles XV, XVI, i XVII que parlen de sardanes, pot tractar-se d'una expressió verbal incerta, en la que podrien trobar-s'hi inclosos tot un conglomerat de balls, saraus, passos i actituds molt diversos; hagueren de transcórrer encara dotzenes d'anys, fins que s'anés concretant i delimitant els límits exactes de la dansa; i és aleshores quan les paraules cobla i dansa tenen ja una dimensió específica, referida sempre a la curta o antiga. Hem de creure que l'evolució cap a la sardana actual deuria ser un procés llarg i extens; el que sí es coneix amb certesa, quan va sortir a la llum el primer llibret en el que es donaven normes referents, a la modalitat de sardana llarga; fou el seu autor: en Miquel Pardàs, natural de Verges i veí de Torroella de Montgrí i porta data de l'any 1850.

La dansa, que té com a principal característica la formació d'una rotllana; aquesta peculiaritat dona peu a tota mena de suposicions i

comparances, ja que arreu en trobem que tenen una certa semblança amb la nostra sardana. Així, si bé sempre dintre el món fantasiós de la Mitologia, veiem com se'ns parla del «Ball dels Dàctils», d'aquesta manera anomenats els primers sacerdots de Cibele, perquè estaven formats per deu membres, tants com dits tenen les dues mans; n'hi havia cinc de cada sexe.

Hi ha qui creu que la sardana pot ésser originària de l'època dels celtas i que la ballaven al voltant dels monuments megalítics. Ja més a prop dels nostres temps veiem com al Paquistà, executen una dansa «tancada», molt coincident a la que avui coneixem.

Una altra hipòtesi podria assentar-se en el fet que provinent d'Egeida arribés a la vila de Roses, basant-se en l'axioma d'Alemon Crotense quan digué: «Fes-te un cercle i no moriràs mai». També s'ha escrit que els SARDIANS, procedents de Grècia, 66 anys abans de Jesucrist, ja posseïen una dansa molt semblant a la nostra, i no hi ha cap tipus d'ambigüitat en suposar que del nom de sardians podia fàcilment derivar-se l'actual de sardana.

Del que no hi ha cap dubte, és que en tota la península Ibèrica no hi ha una altra dansa idèntica. Per tant, molt probable que el bressol de la sardana hagi estat l'Empordà; ara bé en quin lloc exacte podem situar tan feliç esdeveniment? Els diversos tractadistes a què hem demanat parer, no es posen d'acord on es ballà per primera vegada, ja que els torroellencs asseguren que fou la seva plaça porticada, qui la presència per primera vegada el 1844, i en canvi la sardana en la seva concepció més antiga sembla que fou interpretada a la plaça d'Albons, l'any 1780, davant del Castell de Rafael d'Amat i de Cortada, Baró de Maldà, que es va passar tota la tarda d'un diumenge contemplant com els seus vasalls ballaven el contrapàs, i les sardanes al so del flaviol i de la «criatura verda», així anomenaven, aleshores la cornamusa.

Tot i considerar la possibilitat de l'antigor de la sardana, sembla que per les característiques musicals, és inviable que pogués remuntar-se més enllà del segle XVII. Com podem veure, la història, la realitat, la fantasia i la tradició, formen una pinya gairebé indesxifrable; mes la recerca sempre resta oberta a tot allò que podem aportar-hi.

Del contrapàs, desgraciadament tampoc no se'n tenen documents que puguin ésser un testimoni autèntic, de com i quan es produí el seu naixement el que sí penso que quedarà sobradament demostrat que tenia quelcom més de cerimonial-ritual, que no pas de veritable dansa.

«No és gaire probable que fos una dansa importada pels monjos procedents d'Orient, i que haguessin estat ells els qui l'introduïssin al nostre país. Al contrari, ells, deuriem tenir cura

«...Ballen totes perugues dolçament: enrogides les galtes, mig somrient, la lluna que s'aixeca, les monges veu. Pel damunt de la tàpia la cara treu, i els hi diu, bondadosa: Balleu, balleu!».

que l'aspecte original pagà es convertís en cristià, aplicant a la melodia un text apropiat, passant així al temple cristià l'antic ritual que abans era pagà».

«Acceptada aquesta hipòtesi, sembla lògic admetre que els mateixos clergues fessin de directors de la interpretació d'aquesta dansa, i que el text contat que primer devia ser en llatí, després per fer-ho entenedor als fidels, es traduís en català».

«L'esperit, el sentiment místic, unes vegades veritablement religiós, litúrgic, gregorià, inclús dramàtic, alterna amb un violent contrast, amb uns moments d'expressió lírica i sentiment idil·lic, matisos varis que s'ajusten perfectament a un poema de la magnitud de la Passió de Jesucrist».

El contrapàs era ballat arreu de les nostres contrades, si bé existien petites variants entre les unes i les altres. El significat del seu nom és ben entenedor, és a dir, fer un pas en contra del fet abans.

"...elegància i finura en puntejar, les mans ben encaixades, el capficament en comptar i repartir, són els senyals inequívocs que el vell cerimonial segueix present..."

Joan Amades ens diu que el contrapàs era difícil i complicat, quelcom semblant a la sardana. Per ballar-lo degudament, calia saber-lo calcular i repartir. De ballar bé el contrapàs se'n deia treure el contrapàs, és a dir, resoldre'l com si fos un problema. Era un ball obert a tothom; els ballaires agafats de les mans formaven una tirallonga, la llargària de la qual, com és lògic depenia del nombre de dansaires que hi preniën part.

La vila empordanesa de Torroella de Montgrí posseïa el seu propi contrapàs, que es ballava els anys de bona anyada; la lletra era una versificació de la Passió i el Judici Final. El contrapàs de Banyoles del qual encara es conserven la lletra i la música, diuen que era lent, lentísim i molt seriós; sembla que tenia lleugeres modificacions en les seves tirades, i que la lletra era cantada pels dansaires.

Mentre convisqueren alhora contrapàs i sardana, les preferències es decantaren ben aviat envers la sardana, deixant de banda la primitiva i ancestral dansa; tant és així que avui ha quedat reduït a una vella peça d'arxiu.

D'alguna manera la sardana també va heretar, encara que molt difuminat, aquell vell sentit religiós del seu avantpassat, per bé que hi

trobem una curiosa contradicció entre els diversos textos que ens assenyalen la dansa com un fet eminentment d'arrels místiques, i aquells altres documents, en què d'una manera seriosa i per part de jerarquies civils i eclesiàstiques, que la titllen d'indecent i deshonest, com veurem a continuació: El 5 d'agost de 1552 els Cònsols i Jurats d'Olot reunits a la Casa de l'Almoïna, entre d'altres, prengueren la conclusió següent:

«Item concluderunt et determinarunt que's prohibisca lo ball de la sardana y altres balls deshonestos; y que sobre assò seran donats protestes y requestas als oficials ralls; y que los consells y fassen les provisihons y forces necessàries; y que no's permeta en temps de Carnestoltes ni altres dies la son som». També a Vic, el 1595 es publica una disposició sinodal, que diu: «sota pena d'excomunió major, aplicada al moment, de tocar de dia i de nit per les places, ciutats, viles i llocs allò que vulgarment se'n diuen cerdanes». I finalment direm que a Igualada, la Universitat i Ajuntament preniën l'acord de: «Item determina dit honorable consell que no's ballen de aquí al davant en la plassa serdanes per ser ball deshonest, y que de ninguna manera se balle de divendres, atès que en semblant die prengué mort y passió nostre senyor Déu

Jesuchrist per nostra salut y remey, y que no's balle sinó de die y no de nit, y assò per a llevar tots abusos»

A Figueres, es ballava la sardana de sacerdots i escolans; Girona, tenia la sardana dels Canonges, la procedència de la qual no és possible d'esbrinar, cal assenyalar que en determinades solemnitats es ballava a l'interior del temple; possiblement els abusos aconsellaren l'autoritat eclesiàstica a publicar les «Sinodales Gerundenses», on podem llegir-hi: «Prohibició de ballar als capellans, beneficiats i clergues que tinguin ordres, sota la pena de deu lliures; o bé multa més greu, segons la mesura de l'escàndol».

La vila d'Osor, per la Mare de Déu de Setembre, celebrava ballada de sardanes sota el títol de «La Sardana dels Golluts». Hi assistien gran nombre d'aquests malalts, els quals amb fervor i reverència la ballaven, i se'ns diu que espectadors i dansaires seguien l'espectacle amb respecte, com si es tractés d'una cerimònia religiosa.

El «Llibre Vermell» que és guardat a l'Arxiu-Biblioteca del Monestir de Montserrat, ens descriu que, ja al segle XIV, els romeus quan arribaven al Monestir ballaven amb molt de respecte «el ball rodó»; i comencen anomenar-la sardana, si bé encara és certament llunyana, la semblança envers la sardana curta de les comarques gironines i del Rosselló.

El misticisme de la sardana, és una qüestió innegable en totes les èpoques, el que varien són les actituds que s'adopten envers ella.

En el poble d'Albons, el juny de 1980, i en ocasió d'un Homenatge a la Velleja, durant la celebració de la Santa Missa, hi hagué un grup de mainadeta que ballà unes tirades davant l'altar major —concretament en el moment de l'ofertori—. Molts dels cursets d'ensenyament s'organitzen al recés de les nostres Parròquies; així mateix, actualment un bon nombre de sacerdots segueixen aquest pelegrinatge d'anar a les audicions que es porten a cap, per les rodalies, com a un més de tants i tants ballaires. Sortosament també avui el clam joiós de la tenca sovint ressona pels claustres dels nostres temples en nombroses concerts de cobla.

A principis del segle actual, la part dirigent de la clerecia, en aquest aspecte es comportava de molt diferent manera: Si bé no existia d'una manera taxativa una autèntica prohibició, sí que es recomanava seriosament a seminaristes i sacerdots que no les ballessin en llocs d'afluència de públic. D'aquesta època existeix una versió (que no s'ha pogut testificar la seva autenticitat), de que un estudiant en vigílies de rebre ordres ballà sardanes, en ocasió de la festa major del seu poble i li fou ajornada la seva ordenació. Un testimoni, quasi centenari d'aquella època

ens deia, que fins i tot si se celebraven sardanes davant de l'església, no era gaire ben vist pels estaments religiosos responsables.

Si es dona per bona la tesi que la dansa té orígens empordanesos, també podríem posar-hi dubtes, ja que en la més vella època del contrapàs trobem que tant l'Empordà com la Selva tenen el seu estil propi, que continuaren servant-lo en la sardana curta i més tard en la llarga. Dels dos estils, quin és el que té més antigor? Vet aquí una qüestió sempre vella i nova alhora, ja que no s'ha aconseguit mai d'esbrinar; el que no ofereix cap dubte és en quina direcció han anat les preferències dels dansaires, que s'han inclinat per adoptar el sistema empordanès, i per quines raons? Donarem per vàlides les que ens dona el prestigiós escriptor gironí Josep Grahit i Grau, i que són les següents:

- 1r. La seva major senzillesa sobretot en els repartiments.
- 2n. El fet irreversible de la seva acceptació plena per part dels ballaires de Barcelona i les seves contrades.
- 3r. El que els organitzadors dels concursos de colles es decantessin per l'estil empordanès en comptes d'adoptar el selvatà.

Aquesta diversitat s'ha d'acceptar com a lògica i considerar-la com un element enriquidor per a la nostra dansa, i no com a motiu de divisions i controvèrsies.

Creiem que l'any 1850 fou una dada important per a la difusió de la sardana, ja que una cobla de Torroella de Montgrí, es desplaçà a Barcelona per donar-la a conèixer ja com a sardana llarga. Ens diuen els cronistes de l'època que hi assistiren els gironins de les diverses comarques residents a Barcelona i que a la gent de la capital no els agradà pas massa; l'any 1871 en una altra ballada s'insultà als dansaires i hi hagué algunes agressions per considerar a la sardana una dansa absurda i avorrida i exigien a la cobla que interpretés el can-can. Pels anys 1980, ja havia estat plenament acceptada per la gent de la capital que la ballaven amb un entusiasme cada dia més «in crescendo»; La Principal de la Bisbal, intervingué durant tres nits seguides al carrer del Dr. Pou; també la cobla «Rusiñols» de Castelló d'Empúries, actuà a la Plaça de la Constitució. La gent del Cap i Casal, ràpidament s'incorporaren al món sardanista, fent-se-la una mica seva, de tal manera que començà a prendre noves normes i costums com la de l'any 1946 de baixar els braços a l'hora de ballar els curts i que malfauradament ha prosperat, i avui trobem que arreu del Principat ha estat acceptada aquesta norma imposada pels barcelonins, i que no té res a veure amb l'essència eminentment empordanesa de la dansa; va-

la sardana

"...la Sardana, per son ritme s'uneix a les nostres ànimes i als nostres paisatges. Té un caràcter democràtic, tothom entra en la rodona, servant-hi la pròpia individualitat, i tots els que hi entren s'agermanen talment, que un hcm diria que han d'estimar-se sempre i que mai no podran odiar-se...". (Carles Rahola)

riacions que ens agradin o no són aquí i haurem d'acceptar. Vull fer esment de la valuosa tossudesa dels dansaires de la vila marinera de l'Escala que segueixen essent fidels a les normes eminentment històriques de ballar el curts amb els braços enlairats, possiblement influenciats per l'actitud presa pel Mestre Lluís Albert, qui va escriure un llibret en el qual exposava tota mena de documentacions i opinions de significatives personalitats quant a la falsedat de la innovació que hi aportaren els barcelonins

La major part d'autors donen per vàlida la tesi en què s'atribueix a Pep Ventura la paternitat en la creació de l'anomenada «sardana llarga»; mes seguint en les coordenades de la incertesa en què es troba immersa la trajectòria històrica de la nostra dansa, també en aquest aspecte hi ha discrepàncies: «Desde hace años nosotros sabemos que Pep Ventura no es el creador de la sardana larga. Poseemos un número más que suficiente de documentos para poder afirmar que la sardana larga existía muchos años antes que la potente inspiración de Pep Ventura diera luz a la inmortal sardana «Per tu ploro»; bastará

que digamos que poseemos una colección de sardanas que datan del 1835 con un número de «curts i llargs» superior a los que caracterizan la sardana corta.

Que nadie vea en estas líneas, el propósito de reducir, ni aún en su mínima expresión, la gloria de Pep Ventura. Porque si él no fue el «creador» de la «sardana larga», si ya existía mucho antes de la eclosión de Ventura como compositor, no cabe duda que él, por su fuerza creadora, por la potencia de su genio musical, por la delicadeza de su inspiración, por la poesía de su tenora, a él se debe que se impulsara y popularizara la sardana en su esplendor actual». Si l'atribut de «creador» el podem posar en entredit com hem vist segons l'opinió del prestigiós Professor Baró Güell, ningú no ha gosat dubtar que fou un «reformador providencial».

Referent a l'evolució de la cobla primitiva i d'aquella música monòtona, penso que encara no s'ha reconegut amb justícia i autèntica dimensió històrica de la figura d'en Pep Ventura; cal reconèixer que fou ell qui tingué la clara visió

de futur i que s'esforçà obstinadament per convèncer els retrògades d'aquella època que s'oposaven a la modificació de la cobla i la dansa que ell propugnava. La incorporació de la tenora (instrument provinent de França), que ràpidament es convertí en un dels més estimats. El rebuig de la cornamusa, i l'ampliació de la cobla, foren els pilars bàsics de la seva modificació. Aconseguí així Pep, de donar a la cobla el lluïment i el dinamisme interpretatiu, del qual en són fruit, tantes i tantes composicions ben airoses i riques en qualitats musicals.

L'avi Pep s'estrenà com a músic de cobla l'any 1837, i dels seus llavis, la tenora aconseguí interpretacions considerades com a llegendàries.

La fina sensibilitat musical i humana del mestre podria reflectir-se, rellegint el que Aureli Capmany ens explica:

«Mentrestant, susciteu la imatge del mestre plorós. Recordem el plor d'En Pep Ventura, quan tocava la tenora damunt de l'empostissat d'una plaça de poble. Tothom sap aquesta llegenda del músic que plorava en interpretar les seves sardanes. Plorava de pura emoció...? Era la força del paisatge que el feia esclatar en llàgrimes...? Era la dolça fusió de la dansa i del cant amb la llum empordanesa...?».

La sardana actual gaudeix alhora d'una tendresa i, plenitud totalment consolidades. La se-

rietat i el rigor dels nostres Concursos, les rotllanes reduïdes i ben compenetrades, on la imatge dels mascles capficats en la tasca de comptar i repartir, contrasta amb l'elegància i finesa del puntejar coquetó de les «siluetes» femenines; les mans fortament encaixades, uns gestos ben acompassats; són des del meu punt de vista els senyals inequívocs, de què aquell vell i sempre integrant cerimonial novament ha començat..., mai prou ben definit..., mes sempre respectat...; podria ésser l'homenatge dels ballaires a la terra catalana, en agraïment per haver engendrat tan magestuosa i inigualable dansa, que serva les virtuts ancestrals i alhora dimana entusiasme, respecte i admiració. Certament avui els dansaires no tenen pas el pensament posat en aquells textos sagrats; però l'aparença i en aquell primer cop d'ull, sobretot quan presenciieu un concurs de sardanes, és que s'està celebrant una reunió comunitària de caire eminentment religiós i ple d'un misticisme indesxifrable. De la seriositat d'uns curts, al saltironejar apoteòsic i airós dels llargs; dansaires i cobla alhora amb el trasfons de l'instrument rei (la tenora) «aquell que millor expressa amb veu humana el crit de joia i dolor», són doncs dansa i ritual agermanats.

No ens cal donar-hi més voltes: La SARDANA és quelcom més que una dansa; és l'ànima i l'essència del nostre poble, que avança i balla donant-se les mans.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERT, Luis. — **Contra la falsa sardana**. Ind. Gráf. A. Durán Alsina. (Barcelona, 1953).
- AMADES, Joan. — **Xilografies Gironines**. Edit José M.ª Gironella. (Girona, 1947-48).
- BARÓ GÜELL, José. — **¿Pep Ventura, creador de la sardana larga?** Los Sitios. (Gerona, 1955).
- CAPMANY, Aureli. — **Costums i tradicions catalanes**. Edit. Laia. (Barcelona, 1982).
- **La dansa a Catalunya**. Edit. Barcino. (Barcelona, 1953).
- **La Sardana a Catalunya**. Montaner y Simón, S. A. (Barcelona, 1948).
- Delegació Provincial del Ministeri de Cultura. — **La Dansa Popular a les Comarques Gironines**. (Girona, 1980).
- GRAHIT i GRAU, Josep. — **Historia de la Sardana moderna**. Los Sitios. (Gerona, 1955).
- **Les Sardanes**. (Girona, 1920).
- MAINAR, Josep. — **La Sardana a Barcelona**. Ed. Bruguera. (Barcelona, 1969).
- OLAVARRIETA, Jordi. — **El gust de terra catalana**. Editorial HMB, S. A. (Barcelona, 1977).
- PARDÀS, Miquel. — **Mètode per aprendre a ballar sardanes**. (Torroella de Montgrí 1850).
- PLA CARGOL, Joaquín. — **Tradiciones, Santuarios y tipismo de las Comarcas Gerundenses**. Edit. Dalmáu Carles, Pla, S. A. (Girona, 1971).
- Publicació de l'Arxiu Històric i de Tradicions d'Albons**. — Número 0. (Any 1982).
- PELLA i FORGAS. — **Historia del Ampurdán**. Luis Tassó. (Barcelona, 1883).
- RUYRA, Joaquín. — **La Sardana**. (Girona, 1920).